

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ

Випуск № 84 (2015)

Проблеми освіти: збірник наукових праць. – Вип. 84. – Житомир-Київ
2015. – 356 с.

Для науковців, аспірантів, викладачів і менеджерів освітньої системи.

Редакційна колегія:

С.В.Кириленко (в.о. заступника головного редактора), Ю.В.Ївженко (відповідальний секретар), Л.Ф.Бурлачук, М.Ф.Бондаренко, М.І.Бурда, М.Ф.Дмитриченко, Т.О.Дмитренко, Н.Г.Ничкало, Л.М.Паламар, О.Я.Савченко, М.Б.Євтух, М.П.Хоменко, Д.В.Чернілевський, В.П.Широчин

В основу збірника покладені матеріали наукових досліджень учасників Міжнародної науково-практичної конференції "Становлення і розвиток акмеології: теоретичні і прикладні аспекти", організованої Українською академією акмеології, Академією міжнародного співробітництва з креативної педагогіки, Київським університетом імені Бориса Грінченка, Житомирським державним університетом імені Івана Франка.

Статті подано в авторській редакції.

Видання зареєстровано в Міністерстві юстиції України.

Свідоцтво Серія КВ № 12814-1699Р від 1.06. 2007 р.

Збірник включено до переліку наукових видань ВАК України, в яких можуть публікуватися основні результати дисертаційних робіт з педагогічних наук. Постанова № 1-105/2 від 13.02.2008 р.

Відповідальні за випуск: О.В. Вознюк, Н.Г. Сидорчук

Л. Л. Хоружа,
доктор педагогічних наук, професор,
академік Української Академії Акмеології
(Київський університет імені Бориса Грінченка)

РОЗВИТОК АКМЕОЛОГІЧНОЇ ПОЗИЦІЇ ПЕДАГОГА У ПРОЦЕСІ РОЗВ'ЯЗАННЯ МОРАЛЬНИХ ДИЛЕМ

У статті актуалізується проблема професійної етики педагога, розкриваються особливості розвитку його акмеологічної позиції у процесі вирішення моральних дилем. Наводяться приклади різних конфліктних ситуацій, які виникають у шкільному житті, визначаються деякі шляхи їх подолання, подається алгоритм деонтологічного аналізу етических дилем.

Ключові слова: акмеологічна позиція, педагогічна етика, моральна дилема, конфлікт, етичне самопізнання педагога.

В статье актуализируется проблема профессиональной этики педагога, раскрываются особенности развития его акмеологической позиции в процессе решения моральных дилем. Приводятся примеры различных конфликтных ситуаций, возникающих в школьной жизни, предлагаются пути их преодоления, предлагается алгоритм деонтологического анализа этических дилем.

Ключевые слова: акмеологическая позиция, педагогическая этика, моральная дилемма, конфликт, этическое самопознание педагога.

The problem of professional ethics of a pedagogue is actualized, particularities of development of its acmeological position is shown in the process of moral dilemma in the article. The examples of different conflict situations are presented, that arise during scholar life, some ways of its overcoming are described, the algorithm of deontological analysis of ethical dilemmas are presented.

Key words: acmeological position, pedagogical ethics, moral dilemma, conflict, ethical self-understanding of the pedagogue.

Кардинальне реформування життя нашого суспільства, яке відбувається в умовах глобальної інтеграції у світовий освітній простір, суттєвої модернізації системи освіти, підвищення рівня професійної компетентності фахівця впливають на утвердження таких суспільних й особистісних цінностей, як "людина", "духовність", "мораль", "професіоналізм". Саме вони є змістовим ядром розвитку акмеологічної позиції професіонала. Особливої значущості вона набуває для представників педагогічної професії. Адже сьогодні у освітянській практиці відбувається інтенсивне поширення гуманістично зорієнтованих підходів і технологій, спрямованих на цілісний розвиток особистості всіх учасників педагогічного процесу, активізацію їх творчих, суб'єктних можливостей, зростання ерудиції і загальної культури.

Акмеологія як принципово нова наука, джерела якої знаходяться в педагогіці та психології, досліджує різні аспекти підвищення якості і результативності професійної діяльності фахівця, розвитку його особистісних якостей. У цьому контексті, спираючись на наукові доробки Ветрової Я.А., акмеологічна позиція педагога – є свідченням його професійної зрілості, гуманізму, любові до людей, предмету та педагогічної професії, вона характеризується праґненням до самовдосконалення, творчості, педагогічних інновацій, досягнення успіху у професійній діяльності [1]. У розвитку такої позиції педагога велике значення мають процеси вдосконалення професіоналізму діяльності і професіоналізму особистості. При цьому етика є системотвірною складовою цих двох підсистем, основою формування моральних професійно-особистісних цінностей, наявність яких дозволяє учителю завжди правильно обрати етично адекватну поведінку в різних ситуаціях мінливого шкільного життя. Акмеологічна позиція педагога, так само і як його професійна етика реалізуються через систему ставлення учителя до різних суб'єктів і об'єктів педагогічної діяльності. Отже, саме дослідження деонтологічних основ педагогічної професії дозволяє вивчати індивідуальні, особистісні, професійні та суб'єктно-діяльнісні характеристики педагога в єдиності, що у кінцевому випадку впливатиме на розвиток його акмеологічної позиції.

Реалізація цих завдань пов'язана із засвоєнням учителями норм і принципів педагогічної етики, відповідною деонтологічною підготовкою. Учительська етика присутня у кожному фрагменті педагогічної дії, це, так званий, професійний «компас», який орієнтує вчителя у смысловому і ситуативному полі, підказує необхідну стратегію і тактику поведінки. Щодня вчителю необхідно регулювати і корегувати поведінку учнів, розвивати в них суспільно значущі якості й долати недоліки поведінки. Така специфіка навчально-виховного процесу уможливлює

виникнення багатьох складних ситуацій, подолання яких, потребує від учителя гнучкості, тактовності, вміння якомога швидше знайти необхідне рішення і не поглиблювати суперечності, що виникли. Тому, вміння педагога розв'язувати проблемні ситуації, моральні колізії, дилеми – є важливою етичною складовою розвитку акмеологічної позиції вчителя, який не втягується у конфлікт, а обирає педагогічно доцільне рішення.

Тактика поведінка педагога у напружених ситуаціях шкільного життя залежить від:

- вміння оцінити ситуацію, в якій існує небезпека порушити норми етики;
- володіння інформацією щодо причин виникнення моральної дилеми;

суперечність;

• оцінки здатності самого учня подолати проблему, або необхідності допомогти йому вчителю;

• прогностичного бачення наслідків педагогічного впливу на конкретну особистість і колектив в цілому тощо.

З метою аналізу сутності моральної дилеми як засобу розвитку акмеологічної позиції педагога, слід дати визначення цьому поняттю. Моральні дилеми (від грец.di(s) –двічі та lemma – припущення) – ситуації, в яких кожний вибір має етичні застереження. Проблема вирішення моральних дилем з метою формування лідерства, професіоналізму фахівців людинознавчих професій розглядається активно і зарубіжними вченими [5].

До моральних дилем у педагогічній практиці можна віднести ускладнення, які майже щодня повинен вирішувати учитель:

- Яку інформацію слід подавати батькам про дітей?
- Чи можна обговорювати окремих учнів з колегами?
- Яку інформацію можна приховувати від учнів, а яку ні?
- Чи етичне репетиторство власних учнів?
- Чи має вчитель втрутатися у сімейне виховання, давати поради батькам?
- Чи можна обговорювати з колегами окремих учнів?
- Яку інформацію можна приховувати від учнів, а яку ні?
- Яка межа відкритості та емоційності у спілкуванні з дітьми?
- Чи можна давати поради батькам в ситуаціях, що виходять за межі професійної компетентності?

• Чи можна втрутатися в особисте життя родини учнів, нав'язувати їм власну точку зору та цінності (власний погляд на проблему)? І перелік таких питань, які у своїй основі мають моральну природу, можна перерахувати чимало. Шукаючи відповідне етичне рішення, слід обов'язково зважати на соціальний контекст, в якому виникає проблема, або ситуація, а також спиратися на деонтологічні етичні норми професійної поведінки вчителя.

Особливим напруженням характеризується моральний конфлікт, як протиріччя між особистісною “Я” сферию та сферою моральних взаємин і свідомості. Конфлікт (лат.conflictus – зіткнення суперечливих інтересів, поглядів, розбіжність позицій тощо). Психологи зазначають, що у конфлікті, як правило, людина займає три вирішальні позиції, основу яких, складають вкорінені у свідомості та поведінці ролі. А саме:

• „Самодержавна”, коли поведінка узгоджується з формулою - ”це так, бо я так думаю!“; вчитель і цим визначено мое право відстоювати власну позицію”;

• „Псевдологічна”, побудована на фактах доказу логіки й здорового глузду. Але, якщо протилежна сторона наводить антиаргументи, то протистояння зведеться до фрази: „А хто ти такий, щоб мені вказувати?!“;

• „Досвідченої людини”, яка характеризує потребу особистості у самоствердженні. Суть справи нерідко поглинається низкою дрібниць (вимогою додержувати дисципліни, термінів – під час виконання завдань тощо).

Учені розрізняють “зовнішні” та “внутрішні” конфлікти. Перші – зовнішні, доступні для сприйняття, а другі пов’язані з розладом самого з собою. Для особистості такий конфлікт є відображенням внутрішньої боротьби мотивів, почуттів. Найбільш часто виникають особистісні конфлікти між моральними почуттями та раціональною сферою людини, обов’язком і бажаннями, можливостями і прагненням [2]. В основі таких конфліктів – частіше неспівпадіння суб’єкт – суб’єктних очікувань. Наприклад, вимоги адміністрації і педагогічні можливості вчителя, сподівання вчителя на допомогу батьків та їх небажання її здійснити тощо.

Природа етичного вибору має принципове значення у вирішенні моральних дилем. Для його визначення доцільно пригадати структуру людського вчинку, основу якого утворює мотив. Він може виступає метою моральної діяльності, бути обумовлений почуттям обов'язку, бажанням захистити честь і гідність тощо. Психологи стверджують, що у конфліктах особистість віддає перевагу найбільш сильним головним мотивам, інші ж підпорядковані їм. Моральний вибір може відбутися лише тоді, коли мотив буде підпорядкований результату [74.с. 165].

При цьому моральний вибір у конфліктній ситуації залежить від багатьох факторів. А саме, від:

- рівня сформованості ціннісних орієнтацій у особистості, відповідності вчинку соціальним нормам;
- ступеня відповідальності, що визначається усвідомленням особистістю соціальної значущості розв'язання конфлікту, прогнозуванням наслідків вчинку, постійним контролем і критичним ставленням до власних дій і готовністю відповідати за них;
- гуманного шляху подолання конфлікту, ефективності педагогічних засобів;
- професійного досвіду і культури педагога;
- рівня професійно-педагогічної компетентності тощо.

Розв'язуючи моральну дилему, вчитель також має оцінити спрямованість своїх професійних дій. А саме: інтереси справи, психологічний клімат в колективі, розвиток дружніх стосунків, ствердження вчительського авторитету тощо. Доляючи конфлікт, учителю слід завжди керуватися порадою Будди, яка була сформульована дві з половиною тисяч років тому: "Справжня перемога – та, коли ніхто не програє, а виграють обидві сторони". Перемога через згоду – ось принцип педагогічної поведінки у конфлікті.

Однак, важливо не доводити ситуацію до конфлікту, унеможливлювати його виникнення. Одним з ефективних способів профілактики конфліктів є робота педагога над створенням емоційного настрою школярів у навчальному процесі та регуляція власної поведінки на засадах професійної етики. У таблиці наведені непродуктивні та оптимальні дії вчителя щодо створення емоційного тла освітнього процесу як важливого елементу прояву професійної етики вчителя, визначення акмеологічної позиції та уникнення конфліктних ситуацій.

*Таблиця 1
Порівняння ефективності педагогічних дій (непродуктивні і оптимальні)
вчителя щодо уникнення конфліктних ситуацій*

<i>НЕПРОДУКТИВНО</i>	<i>ОПТИМАЛЬНО</i>
<ul style="list-style-type: none"> - роздратування, невдоволення - моралізація - не емоційність, пасивність - негативна оцінка особистості - глузування, поблажливість - постійні зауваження всьому класу і окремим учням - перевага протягом уроку негативних оцінок - імпульсивність, неврівноваженість 	<ul style="list-style-type: none"> - підбадьорення, похвала, гумор, усмішка - переконання, особистий приклад - стимулювання діяльності учнів шляхом переключення на інші види діяльності - організація діяльності, а не поведінки - створення ситуацій успіху, взаємодовіри - варіативність форм і методів навчально-виховної діяльності, постійна увага - використання авансованих оцінок, самооцінка і самоконтроль - мажорний тон уроку - створення емоційно-сприятливого тла навчання

Таким чином, основовою розв'язання конфліктних ситуацій у шкільному житті, в яких криється моральна дилема, є поведінка педагога відповідно до норм педагогічної етики, а також дотримання правил поетапного аналізу ситуації за такою схемою:

- вивчення ситуації, визначення її характеру та особливостей поведінки учасників;
- визначення суперечностей, що спричинили проблему;
- розуміння причини проблемної ситуації, конфлікту;
- підпорядкування своїх дій нормам та цінностям професійної моралі ;
- вибір методів і прийомів, оптимальних з етичної точки зору та доцільності в цій ситуації;
- проектування результатів виховної дії;
- здійснення етичної рефлексії своїх дій.

У науковій праці Горбунової В.В. також наводиться алгоритм деонтологічного аналізу етичних дилем[3]. Вчений стверджує, що будь-який етичний конфлікт – це конфлікт цінностей і при цьому пропонує також враховувати поетапність процесу його розв'язання:

- визначення етичної дилеми (конкретизація етичного конфлікту, аналіз можливих варіантів його розгортання):

- ідентифікація носіїв конфлікту, визначення ціннісного дисонансу (цинності педагога, учнів, школи, батьків):

- пошук шляхів ціннісного компромісу (задоволення базових цінностей).

Професійна поведінка вчителя в різноманітних ситуаціях шкільного життя, пов'язана з постійною динамікою і вибором оптимальних педагогічних рішень. Їхній позитивний результат, у значній мірі, пов'язаний з тим, наскільки вчитель актуалізує норми педагогічної етики у практичній діяльності, спирається на них для розв'язання моральних дилем.

Самоаналіз педагога своїх дій, зображеній на рисунку, дозволяє будувати йому свою діяльність на суб'єкт-суб'єктній основі, яка має етичну природу, зрозуміти себе і своїх учнів. Суттєвими ознаками цього процесу є інтерес учителя до суб'єкта своєї педагогічної дії, прагнення зрозуміти його, відсутність роздратованості. Циклічність процесу і взаємозв'язок усіх компонентів уможливлюють вибір і розвиток позиції, яка засвідчує його акмеологічне зростання.

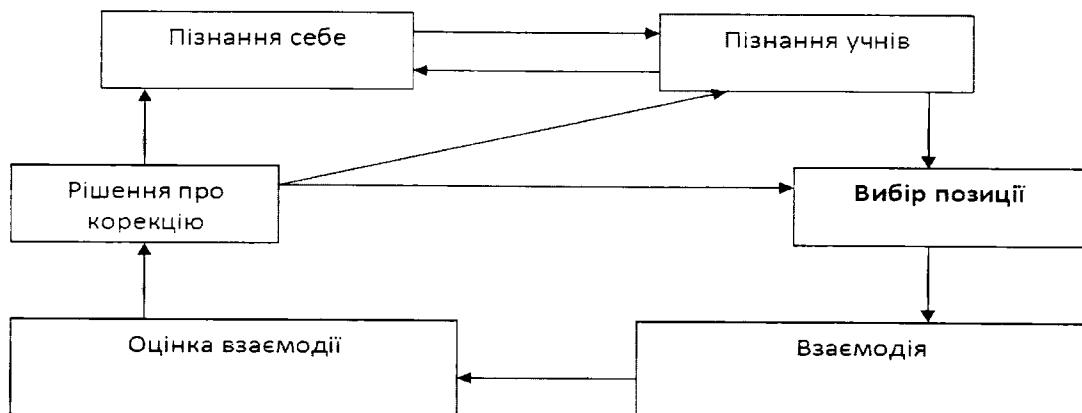

Рис. 1. Етичне самопізнання педагога у контексті педагогічного спілкування як умова вибору і розвитку його акмеологічної позиції.

Таким чином, етичне вдосконалення педагога у процесі розв'язання різноманітних моральних дилем є професійною інваріантною розвитку його акмеологічної позиції, що дозволяє шляхом самоаналізу та рефлексії оцінити власний потенційний та актуальний рівень акмеологічного зростання, виявлення відповідної позиції, що може відбуватися у професійній особистісній та морально-духовній сферах:

- професійна (сформовані компетентності, педагогічна майстерність, нестандартне рішення професійних завдань, стійка позитивна мотивація до педагогічної діяльності);

- особистісна (самостійність, відповідальність, особистісне зростання, самовдосконалення, здатність визначити власну «зону найближчого розвитку», вміння будувати професійні перспективи);

- морально-духовна (етичне вдосконалення, дотримання норм професійної етики, розширення духовних потреб і цінностей, світогляду).

Література:

1. Ветрова Я.А. Динамика акмеологической позиции педагога в процессе повышения квалификации Я.А.Ветрова. Дис...канд. псих.наук. (19.00.13. - Психология развития. акмеология).-Томск. 2014.- С.193.
2. Волкогонов Д. А. Моральные конфликты и способы их разрешения / Д. А. Волкогонов. – М., 1975 с.
3. Горбунова В.В. Етичні дилеми в педагогічному спілкуванні // Психолого-педагогічні проблеми розвитку особистості в системі неперервної освіти: науково-методичний збірник/ За ред. М.М. Забродського. – Житомир-Київ, ЖОППО,2007.– С.28-33.
4. Наумчик В. М. Этика педагога : учеб.-метод. пособ. / Наумчик В. М., Савченко Э. А. – Минск, 1984. – 347 с.
5. Zydziunaite, Vilma; Suominen, Tarja. Leadership styles of nurse managers in ethical dilemmas: Reasons and consequence. Contemporary Nurse: A Journal for the Australian Nursing Profession. Oct2014. Vol. 48 Issue 2. – 167. 18p. DOI: 10.5172/conu.2014.48.2.150.